

מאי היא — מאי עניד להו. אמרה ליה — דכל אימת דנעמי מיטרא. זימנא דמיטרא הוא — ואפילו לא נעו — נמי אמי מיטרא. שלחה ליה לרבא — דרממא ליה לרבא. אבותינו ספרו לנו פועל פעלת בימיהם בימי קדם — שהיית מפליא להם נסים. עד דשפך מרזבי דציפורי — שקילתו מים מן המרוינות, עד ששטפין בחמות ויורדין ושופיין. לדיגלת — לנהר מדקל. אשני מטחך — אל תשכח ממטחך הלילה. בסכיני — שרצו שדים להורגו, ומתכו את מטמו. והיינו דלמריין בשמיטת מולין בפרק "הזרוע" (קלג, א) וליקרויה לרבנן? רבא נוף היה. לא מלינו לו נויפה בכל התלמוד אלא בזה המעשה, כשניקש הגשמים נחמוז שלל לזורך. הכי גרסינן: רב פפא גזר תעניתא חלש לביה טעים מידי בעא רחמי ולא אתא מיטרא. אי שריף מר חדא פינכא דדייסא — מלשון "שורפה חיה" (עבודה זרה כט, ג). פינכא — מלא קף, כמו מלחין פינכי (פסחים מט, א). דייסא = **טריי"ס בלעז. ולחוכא קאמר ליה הכי, משום דטעים נרישא והדר נעא רחמי. רבי חנינא בן דוסא — תנא הוא. כל העולם כולו בצער — שמנשקין מים לשדומיהן. בנחת — שאני יושב צניתי, ואיני זריץ לגשמים, לפי שאין לי שדות. מאי אהניא ליה צלותיה דכהן גדול — כשהיה מתפלל תפלה קצרה ביום הכפורים שהיה אומר: אל יכנס לפניך תפלת עובדי דרכים, דרבי חנינא מנטל ליה ללמותיה דכהן גדול. שאף על פי כן שמע הקדוש ברוך הוא תפלתו ופסיק מיטרא. שחונה = תמה. כמו "תמותי ראיית אור" (ישעיה מד), חירגס יונתן בן עוזיאל: שמינת. אם שחונה תהא גשומה — כשהיא תמה לריכה הארץ לגשמים מאד ומדיר. בת קול יוצאת ואומרת כל העולם כולו — ולא גרסינן מהר מורכ. קב חרובים מערב שבת לערב שבת — כל השנת היה ניוון צכך. חסר לחס היה, ומתגלגל היה כמרוינין. אקטרתא — דבר שמעלה עשן כקטור הכנשן.

אמר לה: מאי היא? — בעין רחמי ואיתי מיטרא.
— אמר לה: ההוא משום דזימנא דמיטרא הוא.
אלא לבעו רחמי האינדא, בתקופת תמוז, וליתי רחמי מיטרא. שלחה ליה לרבא: פנין דעתך ובעי רחמי דליתי מיטרא. בעי רחמי ולא אתי מיטרא. אמר לפניו: רבונו של עולם! "אלהים באזנינו שמענו אבותינו ספרו לנו פעל פעלת בימיהם בימי קדם" ואנו בעינינו לא ראינו! אתא מיטרא עד מרזבי דצפורי לדיגלת. אתא אבוה איתחזי ליה בחלמיה, ואמר ליה: מי איכא דמיטרח קמי שמיא כולי האי? אמר ליה: שני דוכתיך. שני דוכתיך, למחר אשכחיה בסכיני. רב פפא גזר תעניתא ולא אתא מיטרא. חלש ליביה, שרף פינכא דדייסא ובעי רחמי ולא אתא מיטרא. אמר ליה רב נחמן בר אבא: אי שריף מר פינכא אחריתי דדייסא — אתי מיטרא. איכסיף, וחלש דעתיה, ואתא מיטרא.

רבי חנינא בן דוסא הנה קא אזיל באורחא אתא מיטרא. אמר לפניו: רבונו של עולם, כל העולם כולו בנחת ונחנינא בצער? פסק מיטרא. כי מטא לביתיה, אמר לפניו: רבונו של עולם! כל העולם כולו בצער, ונחנינא בנחת? אתא מיטרא. אמר רב יוסף: מאי אהניא ליה צלותא דכהן גדול לגבי רבי חנינא בן דוסא. דתנן: "היה מתפלל תפלה קצרה בבית החיצון. מאי מצלי? רבין בר אבא ורבא בר אבא דאמרי תרנייהו משמיה דרב יהודה: יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתהא השנה הזו גשומה ושחונה. שתהא מעלייתא היא? אדרבה, גריעותא היא! אלא: אם שחונה — תהא גשומה וטלולה. ואל יכנס לפניך תפילת עובדי דרכים. רב אחא בריה דרבא מסיים משמיה דרב יהודה: "לא יעדי עביד שולטן מדבית יהודה, ואל יהו עמך ישראל צריכין להתפרנס זה מזה, ולא לעם אחר.

אמר רב יהודה אמר רב: בכל יום ויום פת קול יוצאת ואומרת: כל העולם כולו ניוון בשביל חנינא בני דיו בקב חרובים מערב שבת לערב שבת. הנה רגילה למיחמא תנורא כל מעלי דשבתא ושדייא אקטרתא,

אמר לה: מאי היא [אמר לה מה הוא] הדבר? אמרה לו: בעין רחמי ואיתי מיטרא [מבקשים רחמים ובא הגשם]. אמר לה: זו איננה הוכחה שהי' שומע לקולם. ההוא משום דזימנא דמיטרא הוא [הדבר הנחמד הוא דמיטרא הוא אלא אם רצונם להוכיח זאת לבעו רחמי האינדא, בתקופת תמוז, וליתי מיטרא] (שיבקשו רחמים עכשיו בתקופת תמוז שיבוא גשם) ואז נראה שבאמת תפילתם היא הקובעת. שלחה ליה לרבא: כוון דעתך ובעי רחמי ולא אתי מיטרא. אמר לפניו: רבונו של עולם! "אלהים באזנינו שמענו אבותינו ספרו לנו פעל פעלת בימיהם בימי קדם" (תהלים מד, כ) ואנו בעינינו לא ראינו! וכיון שאמר זאת אתא מיטרא עד דשפוך מרזבי דצפורי לדיגלת [ירד גשם רב עד ששפכו מרזבי מחוזה מים לנהר חידקל]. אתא אבוה איתחזי ליה בחלמיה, ואמר ליה: מי איכא דמיטרח קמי שמיא כולי האי ובא אביו של רבא, נראה לו בחלומו ואמר לו האם יש מי המסריח לפני השמים כל כך לבקש גשם שלא בזמנו? אמר לו אביו בחלום: שני דוכתיך (שנה את מקומך) שלא תנוק. שני דוכתיך, למחר אשכחיה דמרשם פורייה בסכיני (שינה את מקומו שישן בו בלילה, ולמחר בבוקר מצא שבמיטתו סימני סכינים) שנעצו במיטה, ועל ידי שני מקומו ניצל רבא. מסופר: רב פפא גזר תעניתא ולא אתא מיטרא נרב פפא גזר תענית ולא ירד גשם חלש ליביה, שרף פינכא דדייסא, ובעי רחמי, ולא אתא מיטרא [נחלש ליבו מרעב גמע צלחת דיסה, ביקש רחמים ולא בא גשם]. אמר ליה (לו) רב נחמן בר אבא: איכסיף, אי שריף מר פינכא אחריתי דדייסא אתי מיטרא [אם יאכל אדוני צלחת אחרת של דיסה ירד גשם] שהרי הכל מתענים ורב פפא אוכל. איכסיף, וחלש דעתיה, ואתא מיטרא [והתחייש וחלשה דעתו ובא הגשם]. ועוד לענין תפילה על הגשם. מסופר: ר' חנינא בן דוסא הנה קא אזיל באורחא אתא מיטרא (היה הולך בדרך ובא גשם). אמר לפניו: רבונו של עולם, כל העולם כולו בנחת שהכל צריכים לגשמים וחנינא בצער ואכל מפני הגשם! פסק מיטרא [פסק הגשם] לרדת, כי מטא לביתיה [כשהגיע לביתו] אמר לפניו: רבונו של עולם, כל העולם כולו בצער על עצירת גשמים וחנינא בנחת? אתא מיטרא [בא הגשם]. על סיפור זה אמר רב יוסף: כמה גדול כוחו של ר' חנינא כי מאי אהניא ליה צלותא דכהן גדול [מה הועילה לו תפילתו של הכהן הגדול] לגבי ר' חנינא בן דוסא. היה מתפלל תפלה קצרה בבית החיצון (בהיכל). ושאלו: מאי מצלי [מה היה מחפץ?] רבין בר אבא ורבא בר אבא דאמרי תרנייהו משמיה דרב יהודה, כך היה אומר: יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתהא השנה הזו גשומה ושחונה [וחמה]. על לשון זו תוהים: וכי שחונה מעלייתא היא? אדרבה גריעותא היא [שנה חמה מעולה היא? להפך, גרועה היא]! אלא כך היה מתפלל: אם השנה הבאה שנה שחונה היא — נבקש כי תהא גם גשומה וטלולה (מרוכה בגשם ובטל). ועוד היה הכהן הגדול אומר בתפילתו: ואל יכנס לפניך תפילת עובדי דרכים שאף שהם מתפללים שלא ירדו גשמים ויצערו אותם, חשוב יותר שירד גשם לטובת הצבור כולו. רב אחא בריה [בנו] דרבא מסיים משמיה [משמח] דרב יהודה בנוסח תפילת הכהן הגדול שהיה אומר: לא יעדי עביד שולטן מדבית יהודה [לא יסור שלטון משל בית יהודה] ואל יהו עמך ישראל צריכין להתפרנס בצדקה זה מזה, ולא לעם אחר. ואף שהיה הכהן הגדול מתפלל בהיכל שלא תשמע בקשת עובדי דרכים, בכל זאת נשמעה בקשתו (הראשונה) של רבי חנינא בן דוסא.

כיון שהזכר ר' חנינא בן דוסא מספרים כמה דברים על צדקותו ועל מופתים שעשה. אמר רב יהודה אמר רב: בכל יום ויום פת קול יוצאת ואומרת: כל העולם כולו ניוון בשביל חנינא בן דוסא בני, וחנינא בני דיו בקב חרובים מערב שבת לערב שבת. ומסופר: הנה רגילה דביתיה למיחמא תנורא כל מעלי דשבתא ושדייא אקטרתא [היתה רגילה אשתו לחמס את התנור כל ערב שבת ולהעלות עשן גדול]

מסורת הש"ס
 ט. ר' ריה טו, ב. בימ עה, ב. כיר פמי" טו.
 י. יומא נג, ב.
 יא. יומא נב, ב. תוספתא יומא כ"ב יא.
 יב. יומא נג, ב. ירושלמי יומא פ"ה ה"ב. (בשנויים) ויקייר פ"ב ד. תנומא אחרי ג. תנומא כובר אחרי ד.
 יג. שס. ותרגום אונקלוס בראשית מט, י.
 יד. ברכות יז, ב. חולין פא, א. ור"י וח"ג רטו, ב. שא, ב.

גרסות

דציפורי בכת"י ודפוי: דמחוחא וכצ"ל.
 שרף פינכא דדייסא בכת"י: טעם מידי.
 פינכא אחריתי ובכת"י: פינכא. הנה רגילה — אקטרתא בכת"י: כל מעלי שבתא הנה רגילה דביתיה דהנה שדיא אקטרתא בתנורא.

לשון

פינכא מקור המלה כנראה בינונית πίνκα (פינאקס) שמשמעה כין השאר: קערה גדולה.

אישים

ר' חנינא בן דוסא מהותנאים שבסוף תקופת הכית השני.
 ר' חנינא בן דוסא היה תלמידו של רבן יוחנן בן זכאי. אבל גם בהיותו תלמיד היה נודע בצדקותו ובהיותו "בעל מעשים" כלומר: מלומד נכסים. רק מעט מאד מדברי תורתו (בעיקר באגדה) נשמר, והוא ידוע בעיקר בגלל הסיפורים הרבים על חסידותו וזכקותו, על צדקותו והסתפקותו כמועט, הוא שימש לדורות כסמל לאיש צדיק בכל דרכיו.

שני דוכתיך / נראה (ראה מגילה ג, א) שיש דברים של פורענות שנקבעו למקום מסוים, וכאשר זו אדם ממקומו אין פורענות זו פוגעת בו עוד (ר' במהרש"א).
 אי שרף מר פינכא / נראה שלגלג עליו משום שאכל פנכא שלמה ולא הסתפק במשהו (מהרש"א) אבל ראה בגרסות.
 וחנינא בנחת / יש שפירשו שכיון שהיה נון רק מחרובים לא היה חושש לעצמו מחוסר גשמים (שיטה, ריא"ף ועד).
 בכל יום בן קול וכו' / בפשטות נראה שבת קול זו יצאה רק בימי ר' חנינא. (וראה במהרש"א)

אורח ה הל ב ה

תפילת כהן גדול / אחר שיוצא הכהן מקרב הקדשים מתפלל בהיכל תפילה קצרה, ואומר: יהי רצון מלפניך שאם תהא שנה זו שחונה תהיה גשומה ולא יסור שבט מיהודה ולא יהיו עמך בית ישראל צריכים למרנסה ואל תכנס לפניך תפילת עובדי דרכים.
 (רמב"ם, ספר עבודה, הלכות עבודת יום הכפורים פ"ד ה"א)

** טריי"ס מן הגרפתית trejes (יריסי תנואה, דיסה).

מסורת הש"ס

- א. (הבטוח) תענית כא, א. סנהדרין קיט, א. מעילה יז, ב. מכליתא שמות טו, ב. ומכליתא דרשב"י שם. ופרד"א פמ"ב.
- ב. (ספור דומה) שמ"ר פמ"ב. ר"ר פי"ג ד.
- ג. (הבטוח) שם ושם. שהשיר פ"ה יג. ילקוט נ"ד תמג. שם תתסב.
- ד. חולין ס, א.
- ה. (ספור דומה) ב"ר פ"א ב. ספ"ר פכ"ג.
- ו. ר"ב פ"ק, א-ב.
- ז. ב"ק ע"ט, ב. תמורה טו, ב. תוספתא שביעית פ"ג ז. שם ב"ק פ"ח ד-ה. ור"י סוכה כט, א. סנהדרין כה, ב.

גרסות

הן שיבכתא בישתא בכתיי: ההיא שיבכתא.
 דלית להו - כולי האי בכתיי: דמידי לית לה, איזיל אחיזו מאי האי.
 וטרפא אבבא - ניסא בכתיי ומקורות משפט זה אינו.
 דחזיא לתנורא - לישא בכתיי: אשכחא לתנורא דמלא ריפתא ואגנא דמלי ליישא.
 אמרה ליה אף אנה להכי עיילי בכתיי ומקורות משפט זה אינו. בעי רחמי - מידי בכתיי: אמרה ליה: בעי רחמי דליתו לך מידי מטיבותא דגניזא לצדיקי עלמא דאתי.
 יצתה כמין פיסת יד ויהבו ליה בכתיי ומקורות: שדו ליה.
 דפתורא בכמה מקורות: דאבואט.
 חזאי בחלמא בכתיי: חזאי בחלמא ויש גם: חזא בחלמא. ואת אוכלת בכתיי: ואיהו.
 אמר ליה ניחא בכתיי ובמקורות: אמר לה ניחא.
 אמרה ליה ומאי נעביד בכתיי: אמרה ליה אם כן.
 כלי של חומץ - לשבת בכתיי: דאחילף לי מנא דמשחא במנא דחלא ורמאי בשרגא.
 הוא ליה ההיא - בניתי בית בכתיי: הוא ליה איתתא בשיבכותיה. אמרה ליה בניתי ביתא.
 ר' חנינא - בארץ ישראל לפי גרסת הגרי"א כל זה אינו. גם לא בכתיי.
 אמר רב פנחס - דובי בקניניהו כל הסיפור הזה אינו מצוי בכתיי ובמקורות רבים.

לשון

אינדרונא כנראה מן הפרסית andrun, תוכו של חדר, ומכאן גם בארמית - חדר פנימי.
 איכו איכו הוא גם שם פרטי של אשה, וגם משמש במשמעות: אם כן, איש. ור' חנינא בן דוסא השתמש במשחק מלים זה בתפלתו עליה.

עיונים

שולחן של שלש רגלים / הרבה דברים נכתבו לפרש רמזי המעשה, ושלש רגלים אלה ראו כרמו לתורה, עבודה, וגמילות חסדים (או: אמת, דין, תלום) שהם ה"רגלים" שעליהן עומד העולם (ר' במהרש"א וברי"אף ועוד).
 משקל לא שקלו / תראה שענינו, שדבר שניתן בדרך נס משמים אינו נלקח שוב. המכמת מביא בשם הירושלמי ביאור לדבר שתמיד יד הנותן על העליונה, ולכן יתכן שיתן הקב"ה, לאדם, אבל אין אדם נתון לקב"ה.
 סניפין עשאו / ויש מפרשים שאותן קורות האירוע עד כדי כך שחתכו מהן ועשו את המוטרף לחיבורים בין קורות עליונות ותחתונות בתקרה (ערך, גאונים).
 אמרו חכמים אין מגדלים וכו' / תשאלו, אם כן כיצד היו בכל זאת עושים ברשות ר' חנינא.

משום כיסופא - שהיו שכינותיה אופות עיסה לכבוד שבת, והיא אינה עושה כלום. אגנא = עריבה. מסא - עמר שמוזילין זו הלחם, מרדה = *פאל"א נלעו. ומרדה ומסא חדל מילתא היא. תנא אף היא להביא מרדה נכנסה = *פאל"א נלעו, על שם שרודין זה פת מן התנור. שלא הימה שוללת מפני שרגילה בניסין. חזיא - דנימהו בחלמא.

מישקל לא שקלי - נמר דיעבד. כל היכא דחני ני שמשי הינו ערנ שבת, לא שמעמי טעם. במנא דחלא = נכלי שיש בו החומץ, ושממי החומץ נגר ויכנה הנר. עד שנטלו ממנו אור להבדלה - הדליק ממנו נר אחר ליהנות בו, ונר של מעשה נסים כינה, כי היכי דענד רב יהודה (מענית כד, 3) נחלא דהוה סמילא. קא מפסדי לן - שדום, דובים - וואכיס נשדות. ולא מטו כשורי - לין הקורות מגיעות מכותל לכותל. איכו נימטו כשורין - יאריכו הקורות. סניפין היו - הקורות של תליות היו, נמעשה נס נדקו להן חמיכות קטנות לאורכן.

מְשׁוּם כִּיסוּפָא, הִנֵּה לָהּ הָךְ שִׁיבְכָתָא בִּישְׁתָא. אֲמָרָה: מְכָרִי, יִדְעָנָא דְלִית לָהּ וְלֹא מִיָּדִי, מַאי כּוֹלֵי הָאִי? אֲזֵלָא וְטָרְפָא אַבְבָּא, אִיכְסָפָא וְעַיִלָא לְאִינְדְרוֹנָא, אִיתְעַבֵּיד לָהּ נָסָא דְחֻזְיָא לְתַנּוּרָא מְלֵא לַחְמָא, וְאֲגַנָּא מְלֵא לִישָׁא. אֲמָרָה לָהּ: פְּלִינִיתָא, פְּלִינִיתָא! אִיִּתִי מְסָא, דְקָא חֲרִיךְ לַחֲמִיךְ. אֲמָרָה לָהּ: אָף אָנָּא לְהִכִּי עַיִילִי. תְּנָא: אָף הִיא לְהִבְיָא מְרָדָה נִכְסָה, מְפָנִי אֶשְׁמְלוּמְרֵת בְּנָסִים. אֲמָרָה לִיהָ דְבִיתָהּ: עַד אֵימַת גִּיזִיל וְנִצְטַעַר כּוֹלֵי הָאִי? אָמַר לָהּ: מַאי נְעַבֵּיד? - בְּעֵי רַחְמֵי דְנִיתְבּוּ לָךְ מִיָּדִי, בְּעָא רַחְמֵי, יִצְתָה כְּמִין פִּיסַת יָד וְיִהְיֵב לִיהָ חַד כְּרַעַא דְפְתוּרָא דְדִהֲבָא. חֻזְיָא בְּחֻלְמָא עֲתִידִי צְדִיקֵי דְאֶכְלִי אֶפְתוּרָא דְדִהֲבָא דְאִית לִיהָ תַּלְת כְּרַעֲי. וְאֵת אוֹכְלַת אֶפְתוּרָא דְתַרֵּי כְרַעֲי, אֲמָרָה לִיהָ: נִיחָא לָךְ דְּמִיכֵל אֶכְלִי כּוֹלֵי עֲלְמָא אֶפְתוּרָא דְמַשְׁלָם וְאֲנִן אֶפְתוּרָא דְמִיחְסָר? אֲמָרָה לִיהָ: וּמַאי נְעַבֵּיד? - בְּעֵי רַחְמֵי דְנִשְׁקָלִינְהוּ מִינְךָ. בְּעֵי רַחְמֵי וְשְׁקִלְהוּ, תְּנָא: גְּדוֹל הָיָה גִס אַחֲרוֹן יוֹתֵר מִן הָרִאשׁוֹן. דְגַמְרִי: דְּמִיָּהֵב יְהִיבִי, מִיִּשְׁקֵל - לֹא שְׁקִלִי. חַד בֵּי שְׁמַשֵּׁי חֻזְיָא לְכַרְתִּיָּה דְהַנּוֹת עֲצִיבָא, אָמַר לָהּ: בְּתִי לְמַאי עֲצִיבְתָּ? - אֲמָרָה לִיהָ: כְּלִי שֶׁל חוֹמֶץ נִתְחַלַּף לִי בְּכִלֵּי שֶׁל שֶׁמֶן, וְהִדְלַקְתִּי מִמֶּנּוּ אֹר לְשַׁבֵּת. - אָמַר לָהּ: בְּתִי, מַאי אַכְפַּת לָךְ? מִי שְׁאָמַר לְשֶׁמֶן וְיִדְלֹק הוּא יֹאמַר לְחוֹמֶץ וְיִדְלֹק. תְּנָא: הָיָה דוֹלֵק וְהוֹלֵךְ כָּל הַיּוֹם כּוֹלוֹ, עַד שֶׁהִכִּיאוּ מִמֶּנּוּ אֹר לְהַבְדִּלָּהּ. רַבִּי חֲנִינְא בֶּן דּוּסָא הָיוּ לִיהָ הַנֶּךְ עֵיזֵי, אָמְרוּ לִיהָ: קָא מְפַסְדִּין. אָמַר: אֵי קָא מְפַסְדִּין - נִיכְלִינְהוּ דוּבִי, וְאֵי לֹא - כָּל חֲדָא נִתְדָא תִּיתִי לְאוּרְתָא דּוּבָא בְּקַרְנֵיָּהּ. וְאוּרְתָא אִיִּתִי כָּל חֲדָא נִתְדָא דּוּבָא בְּקַרְנֵיָּהּ. הִנֵּה לִיהָ הִיא שִׁיבְכָתָא דְקָא בְּנִיא בִּיתָא. וְלֹא מְטוּ כְּשׁוּרֵי. אֲתִיא לְקַמְיָה, אֲמָרָה לִיהָ: בְּנִיתִי בִּיתִי וְלֹא קָמְטוּ כְּשׁוּרֵי! - אָמַר לָהּ: מַה שְׁמָךְ? אֲמָרָה לִיהָ: אִיכו. - אָמַר: אִיכו נִימְטוּ כְּשׁוּרֵיךָ. תְּנָא: הִגִּיעוּ, עַד שֶׁיִּצְאוּ אִמָּה לְכָאן וְאִמָּה לְכָאן. וְיֵשׁ אוֹמְרִין: סְנִיפִין עֲשָׂאוּם. תְּנָא, פְּלִימוֹ אוֹמַר: אֲנִי רְאִיתִי אוֹתוֹ הַבֵּית, וְהָיוּ קוֹרוֹתָיו יוֹצְאוֹת אִמָּה לְכָאן וְאִמָּה לְכָאן. וְאָמְרוּ לִי: בֵּית זֶה שְׁקִירָה רַבִּי חֲנִינְא בֶּן דּוּסָא בְּתַפְלָתוֹ. וְרַבִּי חֲנִינְא בֶּן דּוּסָא מֵהִיכָן הָיוּ לִיהָ עֵיזִים? וְהָא עֵנִי הָיוּ. וְעוֹד, אָמְרוּ חֲכָמִים: אֵינן מְגַדְלִין בְּהֵמָה דְקָה בְּאַרְץ יִשְׂרָאֵל! אָמַר רַב פְּנַחֵס: מַעֲשֵׂה וְעֵבֶר אָדָם אֶחָד עַל פֶּתַח בֵּיתוֹ וְהִנִּיחַ שֶׁם תְּרַנְגוּלִין, וּמְצָאֲתָן אֶשְׁתוּ שֶׁל רַבִּי חֲנִינְא בֶּן דּוּסָא, וְאָמַר לָהּ: אַל תֵּאכְלִי מִבִּיצֵיהֶן. וְהִרְבּוּ בִיצִים וְתִרְנְגוּלִין, וְהָיוּ מְצַעְרִין אוֹתָם, וּמְכַרְן. וְקָנָה בְּדַמְיָהֶן עֵיזִים. פֻּעַם אַחַת עֵבֶר אוֹתוֹ אָדָם שְׁאָבְדוּ מִמֶּנּוּ הַתְּרַנְגוּלִין, וְאָמַר לְחַבִּירוֹ: בְּכָאן הִנְחִיתִי הַתְּרַנְגוּלִין שְׁלִי. שָׁמַע רַבִּי חֲנִינְא, אָמַר לוֹ: יֵשׁ לָךְ בָּהֶן סִימָן? - אָמַר לוֹ: הֵן. נִתְּן לוֹ סִימָן וְנִטַּל אֶת הָעֵיזִין. וְהֵן הֵן עֵיזֵי דְאִיתָּהוּ דּוּבִי בְּקַרְנֵיָּהּ.

בתי מאי אכפת לך? מי שאמר לשמן וידלוק - הוא יאמר לחומץ וידלוק. תנא (שנה החכם) היה אותו נר דולק והולך בשבת כל היום כולו עד שהביאו ממנו אור להבדלה. ועוד מסופר, ר' חנינא בן דוסא היו ליה הנך עיזי, אמרו ליה: קא מפסדן (היו לו עיזים, ואמרו לו השכנים: העיזים מזיקות) אמר: אי קא מפסדן - ניכלינהו דובי, ואי לא - כל חדא וחדא תיתי לאורתא דובא בקרנייהו (אם הם מזיקות שיאכלו אותן הדובים, ואם לא - כל אחת ואחת מהן תביא בערב דוב בקרניה). לאורתא אייתי כל חדא וחדא דובא בקרנייהו (בערב הביאה כל אחת ואחת דוב בקרניה). ועוד סיפור, הוה ליה ההיא שיבכתא דקא בניא ביתא, ולא מטו כשורי (היתה לו שכנה שבנתה בית ולא הגיעו, הספיקו, הקורות) שעשו עבור התקרה באורךם מקיר לקיר. אתיא לקמיה ואמרה ליה: בניתי ביתי ולא קמטו כשוראי (באה לפניו ואמרה לו: בניתי ביתי ואין מגיעות קורותי). אמר לה: מה שמך? אמרה ליה (לח): איכו. אמר: איכו נימטו כשורין (אם כן יגיעו יאריכו קורותי) תנא (שנה החכם): הגיעו התארכו הקורות עד שיצאו אמה לכאן ואמה לכאן מכל צד. ויש אומרים: סניפין עשאוים שנתחברו להן כנס עוד קורות מכל צד. תנא (שנויה ברייתא): החכם פלימו אומר: אני ראיתי אותו הבית, והיו קורותיו יוצאות אמה לכאן ואמה לכאן, ואמרו לי: בית זה שקירה (שעשה את התקרה) ר' חנינא בן דוסא בתפלתו. אגב כך שואלים: ור' חנינא בן דוסא מהיכן הוה ליה עיזים? והא עני הוה (מהיכן היו לו עיזים? והרי עני היה) כפי שסופר. ועוד, הלא אמרו חכמים: אין מגדלין בהמה דקה בארץ ישראל שמשחיתות את השדות ורכוש הזרים, וכיצד גידל הוא עיזים? אמר רב פנחס: כך ארע הרבר, מעשה ועבר אדם אחד על פתח ביתו של ר' חנינא והניח בשם תרנגולין ושכח לקחתן, ומצאתן אשתו של ר' חנינא בן דוסא, וטפלו הם באביהו זו, ואמר לה: אל תאכלי מביציהן שהן מצאיהן ואין לנו זכות בהן. והרבו התרנגולות וביצים אחר כך כקעו מן הביצים תרנגולין והיו מצערין אותם התרנגולות הללו כרעש ובלכלוך, ומכרן וקנה בדמיהן עיזים. פעם אחת עבר אותו אדם שאבדו ממנו התרנגולין ואמר לחבירו: בכאן הנחתי התרנגולין שלי. שמע זאת ר' חנינא, אמר לו: יש לך בהן באותן התרנגולות סימן? אמר לו: הן (כן). נתן לו סימן ונטל אותו האיש את העיזין, והן הן עיזי דאיתו דובי בקרנייהו (והן הן העיזים שהביאו דובים בקרניה).

היה שתיך שאף הוא לא גדלן אלא במדברות, ששם מותר הרבר (גבריא). והיה שאמר שכיון שהאיסור היה משום שרועי הבהמות הללו חשורים על הגול ועל היקף הרבים, לא גזרו אלא בכעלי בהמות, אבל כיון שעושים אלה לא היו של ר' חנינא אלא כעין פקדון - אין מקום לאסור (רמת שמואל).
 אורה ההלכה
 בהמה דקה בארץ / אין מגדלים בהמה דקה (עוים וכבשים). בארץ ישראל, מפני שהחכם מצוי ומשחיתים האילנות, ולכן אסור לגדלם אמילו בבית. אבל מותר לגדלם כסוריה או כמדבריות בארץ ישראל.
 (ש"ע ח"מ חט, א)

רבי אלעזר בן פדת — אמורא היה, והוא הנקרא מרא דארעא דארץ ישראל. נמסכת נדה (כ, ז). בעל הוראות היה, והוא שימש רבי יוחנן אחרי מות ריש לקיש, והיה דחוק ועני. עבד מילתא = הקיז דס. ברא דתומא = בן השוס, אלע של שוס. חלש ליביה = נמלטה, צוציתא = יטון. מאפותיה = ממלחו.

כולי האי ואפשר — נתמיה: כולי האי עבדת, ואכתי הן ספיקא דלמא לא מיתרמינא נשעתא דמוזני? דחיי נפישא או דחיינא — ימי חי שמיתי כנר הס רביס ממה שאני עמיד למיות. אמר דחייית — מה שזכר חייית מרוביס ממה שאתה עמיד למיות. והיינו דקא כני כי אמר שכינה הכי. והאי דחייך — משום שלשה עשר נהרוותא לרמוך כהן, ולטייל כהן מזה לזה. אי הכי לא בעינא — דמיתרניה לעלמא. ותו לא — וכי אין אתה נותן לי דברים אחרים. אמר ליה ולחברך מאי קא יהיבנא — אנא מגנרא דלית ליה בעינא לא גריס נספר רבי. ונספר שלי כחזו. באסקוטלא אפותאי — היינו לזייתא דנספ מיניה, שמדניק אלנע נדרא עס הגודל, ומכה נספורן האלנע. איגרו בך גירי — כלומר: הכימי בחיילי. למדוהו בעלמא אמר כן. הא אנא והא בר ליואי — הוא איש אחד ואני איש אחד, הוא עדיף מיניא. דתברי = שונרים. שיבא מטר בשבילנו — מקנלים אחס עליכס, ומסכימין לעעת אחד. כמה עזין — ללא כסין מנזורה. לוי אחוי קידה — נוען שני גודלו נארך, ושמה ונושא את הלפפה. הא והא גרמא ליה — המטא גרס לו שנלע בקידה.

תוספות

הא והא גרמו ליה — פירש הראב"ד: הא כדעבד, דאחוי הקידה קמי רבי — איטלע. והא דהטיח דברים כלפי מעלה גרמא ליה דאיטלע.

אמר ליה: הן. אמר: רקיע רקיע, פסי פניך! לא איפסי. אמר: פמה עזין פני רקיע! איפסי, ואתא מיטרא. לוי גזר תעניתא ולא אתא מיטרא, אמר לפניו: רבוננו של עולם! עלית וישבת במרום ואין אתה מרחם על בניך. אתא מיטרא, ואיטלע. אמר רבי אלעזר: לעולם אל יטיח אדם דברים כלפי מעלה, שהרי אדם גדול הטיח דברים כלפי מעלה — ואיטלע, ומנו — לוי. והא גרמא ליה? והא לוי אחוי קידה קמיה דרבי ואיטלע! — הא והא גרמא ליה. דקאמרי: ניתו וניתבי מיא בעמון ומואב. אמר לפניו: רבוננו של עולם, כשנתת תורה לעמך ישראל חזרת על כל אומות העולם ולא קיבלוה, ועכשיו אתה נותן להם מטר? שדו הקא! שדייה אדוכתייהו.

דרש רבי חייא בר לולייני: מאי דכתיב "צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה" אם נאמר תמר למה נאמר ארז, ואם נאמר ארז למה נאמר תמר ולא נאמר ארז הייתי אומר: מה תמר

א רבי אלעזר בן פדת דחיקא ליה מילתא טובא. עבד מלתא ולא הנה ליה מידי למטעם, שקל ברא דתומא ושדייה בפומיה, חלש לביה וניס. אזול רבנן לשיולי ביה, חזויהו דקא בכי וחייה, ונפק צוציתא דנורא דנורא מאפותיה. כי אתער אמרו ליה: מאי טעמא קבכית וחייתך? — אמר ליה: דהנה יתיב עמי הקדוש ברוך הוא, ואמרי ליה: עד מתי אצטער בהאי עלמא? ואמר ליה: אלעזר בני, נחא לך דאפכיה לעלמא מרישא? אפשר דמתילדת בשעתא דמוזני. אמרי לקמיה: כולי האי, ו"אפשר"? אמרי ליה: דחיי טפי או דחיינא? אמר ליה: דחייית. אמרי לקמיה: אם כן, לא בעינא. אמר ליה: בהאי אגרא דאמרת "לא בעינא" — יהיבנא לך לעלמא דאתי תליסרי נהרנותא דמשחא אפרסמון דכין, כפרת ודיגלת דמענגת בהו (אמר ליה: בשכר זה שאמרת "אין אני רוצה" נותן אני לך לעולם הבא שלשה עשר נהרות שמן אפרסמון טהור גדולים כפרת וכחידקל שתתענג בהם) אמרי לקמיה: הא ותו לא נאמרתי לפניו: רק זה ולא עוד? אמר ליה: ולחברך מאי יהיבנא (ולחברך מה אתה אם תקבל אתה יותר? אמרי ליה: ואנא מגברא דלית ליה בעינא נאמרתי לך: ואני מאדם שאין לו אני מבקש) הלא אתה יכול לעשות הכל! מחיין באסקוטלא אפותאי (היכה אותי באצבע על מצחי) כדרך שעושים לשעשוע, ואמר לי בחיכה: אלעזר ברי, גירי כך גירי (אלעזר בני, חייצי אני יורה כן, חייצי וממגע אצבע זה יצא הזוהר ממצחו) ושוב לענין תעניות על הגשם. מסופר: ר' חמא בר חנינא גזר תעניתא ולא אתא מיטרא (גזר תענית ולא בא גשם). אמרו ליה (אמרו לו): והא (והרי) ר' יהושע בן לוי גזר תעניתא ואתי מיטרא (גזר תענית ובא הגשם) אמר ליה: הא אנא הא בר ליואי (אמר להם: הרי אני הרי בן לוי) ואין אנו בדרגה אחת, שנראה שהוא גדול ממני. אמרו ליה (לו): דניתי וניכוין דעתין אפשר דתברי ציבורא לבייהו דאתי מיטרא (שמוא ישבור הציבור ליבם, ויבא גשם). בעון רחמי ולא אתי מיטרא (בבקשו רחמים ולא בא גשם). אמר ליה: נחא לכו (נחז לכן) שיבא מטר בשבילנו וכוחותנו? אמרו ליה (לו): הן. אמר: רקיע רקיע כסי פניך כעננים! לא איכסי (לא התכסה הרקיע) אמר כעננה: כמה עזין פני רקיע שמתחצף ואינו נשמע, איכסי ואתא מיטרא (התכסה הרקיע כעננים ובא גשם). קצת ברומה לכן מסופר, לוי גזר תעניתא ולא אתא מיטרא (גזר תענית ולא בא גשם) אמר לפניו: רבוננו של עולם! עלית וישבת במרום ואין אתה מרחם על בניך. אתא מיטרא (בא גשם) אבל כעונש על דברים אלה שאמר כלשון חריפה ואיטלע (נעשה צולע), ומשום כך אמר ר' אלעזר: לעולם אל יטיח (יזרוק, יטיל) אדם דברים כלפי מעלה בלשון חריפה ואיטלע (נעשה צולע) ומנו (ומי הוא) — לוי. ושואלים: והא גרמא ליה נוכי זו שהטיח דברים גרמה לו? שענשה צולע? והא (והרי) המעשה היה שלוי אחוי קידה דרבי (הראה קידה שעושה כהן גדול לפני רבי) ומתוך המאמץ נקע רגל ואיטלע (ונעשה צולע) ומשיבים: הא והא גרמא ליה (וזה וזה גרמה לו) שכיון שלא נהג כראוי בדבריו, אירע לו שנפגע בשעת המאמץ. מסופר: ר' חייא בר לולייני שמעניהו להנך ענני דקאמרי: ניתו וניתבי מיא בעמון ומואב (שמע את העננים שאומרים זה לזה הבה נלך ונביא מים לעמון ומואב) כעבר הירדן. אמר לפניו: רבוננו של עולם! כשנתת תורה לעמך ישראל חזרת על כל אומות העולם שמא יקבלוה, ולא קיבלוה, ועכשיו אתה נותן להם מטר? שדו הקא (אם את המים, שדייה אדוכתייהו) (השליכו העננים את הגשם במקומם).

ב רבי חמא בר חנינא גזר תעניתא ולא אתא מיטרא, אמרו ליה: והא רבי יהושע בן לוי גזר תעניתא ואתי מיטרא! — אמר ליה: הא אנא, הא בר ליואי. אמרו ליה: דניתי וניכוין דעתין, אפשר דתכרי ציבורא לבייהו דאתי מיטרא. בעון רחמי ולא אתי מיטרא. אמר ליה: נחא לכו שיבא מטר בשבילנו? — אמר ליה: לא איפסי. אמר: פמה עזין פני רקיע! לוי גזר תעניתא ולא אתא מיטרא, אמר לפניו: רבוננו של עולם! עלית וישבת במרום ואין אתה מרחם על בניך. אתא מיטרא, ואיטלע. אמר רבי אלעזר: לעולם אל יטיח אדם דברים כלפי מעלה, שהרי אדם גדול הטיח דברים כלפי מעלה — ואיטלע, ומנו — לוי. והא גרמא ליה? והא לוי אחוי קידה קמיה דרבי ואיטלע! — הא והא גרמא ליה. דקאמרי: ניתו וניתבי מיא בעמון ומואב. אמר לפניו: רבוננו של עולם, כשנתת תורה לעמך ישראל חזרת על כל אומות העולם ולא קיבלוה, ועכשיו אתה נותן להם מטר? שדו הקא! שדייה אדוכתייהו.

דרש רבי חייא בר לולייני: מאי דכתיב "צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה" אם נאמר תמר למה נאמר ארז, ואם נאמר ארז למה נאמר תמר ולא נאמר ארז הייתי אומר: מה תמר

אגב סיפורים אלה מספרים עוד על צדיקים שהיו עניים ביותר, מסופר: ר' אלעזר בן פדת דחיקא ליה מילתא טובא (היתה דחוקה פרנסתו הרבה). עבד מלתא ולא הנה ליה מידי למטעם (הקיז דס, ולא היה לו דבר לסעוד) אחר כך, שקל ברא דתומא ושדייה בפומיה חלש לביה וניס (לקח בן שום שן אתה של שום והניח בפיו ונחלש ליבו שהתעלף, וישן). אזול רבנן לשיולי ביה (הלכו חכמים לשאול בו לשלומן חזויהו דקא בכי וחייה, ונפק צוציתא דנורא מאפותיה וראו אותו שהוא בוכה וצוחק ויוצאת קרו אור ממצחו). כי אתער אמרו ליה: מאי טעמא קבכית וחייתך (כאשר התעורר אמרו לו: מה טעם בכית וצוחקת? אמר להו (אמר להם) כך היה המעשה, דהוה יתיב עמי (ישב איתן הקדוש ברוך הוא, ואמרי ליה (אמרתי לו), עד מתי אצטער בהאי עלמא (עד מתי אצטער בעולם זה) ברחק? וואמר ליה: אלעזר בני, נחא לך דאפכיה לעלמא מרישא, אפשר דמתילדת בשעתא דמוזני (האם נוח לך שאהפוך את העולם מדראשיתו, אפשר שאז תוולד בשעה כמזל של מזונות) ולא תהיה עני. אמרי לקמיה: כולי האי ואפשר (אמרתי לפניו: כל כך ישתנה העולם ועדיין רק אפשר) ולא ודאי? ועוד אמרי ליה (אמרתי לו): דחיי טפי או דחיינא (האם השנים שחייתי הן יותר או אלה שאחיהן) אמר ליה: דחייית (אמר ליה: אלה שחייית). אמרי לקמיה: אם כן — לא בעינא (אמרתי לפניו: אם כן אין אני רוצה) להפוך את סדר העולם רק עבור אותן שנים שיש לי עוד להצטער. אמר ליה: בהאי אגרא דאמרת "לא בעינא" יהיבנא לך לעלמא דאתי תליסרי נהרנותא דמשחא. אפרסמון דכין כפרת ודיגלת דמענגת בהו (אמר ליה: בשכר זה שאמרת "אין אני רוצה" נותן אני לך לעולם הבא שלשה עשר נהרות שמן אפרסמון טהור גדולים כפרת וכחידקל שתתענג בהם) אמרי לקמיה: הא ותו לא נאמרתי לפניו: רק זה ולא עוד? אמר ליה: ולחברך מאי יהיבנא (ולחברך מה אתה אם תקבל אתה יותר? אמרי ליה: ואנא מגברא דלית ליה בעינא נאמרתי לך: ואני מאדם שאין לו אני מבקש) הלא אתה יכול לעשות הכל! מחיין באסקוטלא אפותאי (היכה אותי באצבע על מצחי) כדרך שעושים לשעשוע, ואמר לי בחיכה: אלעזר ברי, גירי כך גירי (אלעזר בני, חייצי אני יורה כן, חייצי וממגע אצבע זה יצא הזוהר ממצחו) ושוב לענין תעניות על הגשם. מסופר: ר' חמא בר חנינא גזר תעניתא ולא אתא מיטרא (גזר תענית ולא בא גשם). אמרו ליה (אמרו לו): והא (והרי) ר' יהושע בן לוי גזר תעניתא ואתי מיטרא (גזר תענית ובא הגשם) אמר ליה: הא אנא הא בר ליואי (אמר להם: הרי אני הרי בן לוי) ואין אנו בדרגה אחת, שנראה שהוא גדול ממני. אמרו ליה (לו): דניתי וניכוין דעתין אפשר דתברי ציבורא לבייהו דאתי מיטרא (שמוא ישבור הציבור ליבם, ויבא גשם). בעון רחמי ולא אתי מיטרא (בבקשו רחמים ולא בא גשם). אמר ליה: נחא לכו (נחז לכן) שיבא מטר בשבילנו וכוחותנו? אמרו ליה (לו): הן. אמר: רקיע רקיע כסי פניך כעננים! לא איכסי (לא התכסה הרקיע) אמר כעננה: כמה עזין פני רקיע שמתחצף ואינו נשמע, איכסי ואתא מיטרא (התכסה הרקיע כעננים ובא גשם). קצת ברומה לכן מסופר, לוי גזר תעניתא ולא אתא מיטרא (גזר תענית ולא בא גשם) אמר לפניו: רבוננו של עולם! עלית וישבת במרום ואין אתה מרחם על בניך. אתא מיטרא (בא גשם) אבל כעונש על דברים אלה שאמר כלשון חריפה ואיטלע (נעשה צולע), ומשום כך אמר ר' אלעזר: לעולם אל יטיח (יזרוק, יטיל) אדם דברים כלפי מעלה בלשון חריפה ואיטלע (נעשה צולע) ומנו (ומי הוא) — לוי. ושואלים: והא גרמא ליה נוכי זו שהטיח דברים גרמה לו? שענשה צולע? והא (והרי) המעשה היה שלוי אחוי קידה דרבי (הראה קידה שעושה כהן גדול לפני רבי) ומתוך המאמץ נקע רגל ואיטלע (ונעשה צולע) ומשיבים: הא והא גרמא ליה (וזה וזה גרמה לו) שכיון שלא נהג כראוי בדבריו, אירע לו שנפגע בשעת המאמץ. מסופר: ר' חייא בר לולייני שמעניהו להנך ענני דקאמרי: ניתו וניתבי מיא בעמון ומואב (שמע את העננים שאומרים זה לזה הבה נלך ונביא מים לעמון ומואב) כעבר הירדן. אמר לפניו: רבוננו של עולם! כשנתת תורה לעמך ישראל חזרת על כל אומות העולם שמא יקבלוה, ולא קיבלוה, ועכשיו אתה נותן להם מטר? שדו הקא (אם את המים, שדייה אדוכתייהו) (השליכו העננים את הגשם במקומם).

אמר ליה: לא בעינא — לא בעינא בכת"י: ליביה וניס בכת"י: איכסי ואתא מיטרא (היכה אותי באצבע על מצחי) כדרך שעושים לשעשוע, ואמר לי בחיכה: אלעזר ברי, גירי כך גירי (אלעזר בני, חייצי אני יורה כן, חייצי וממגע אצבע זה יצא הזוהר ממצחו) ושוב לענין תעניות על הגשם. מסופר: ר' חמא בר חנינא גזר תעניתא ולא אתא מיטרא (גזר תענית ולא בא גשם). אמרו ליה (אמרו לו): והא (והרי) ר' יהושע בן לוי גזר תעניתא ואתי מיטרא (גזר תענית ובא הגשם) אמר ליה: הא אנא הא בר ליואי (אמר להם: הרי אני הרי בן לוי) ואין אנו בדרגה אחת, שנראה שהוא גדול ממני. אמרו ליה (לו): דניתי וניכוין דעתין אפשר דתברי ציבורא לבייהו דאתי מיטרא (שמוא ישבור הציבור ליבם, ויבא גשם). בעון רחמי ולא אתי מיטרא (בבקשו רחמים ולא בא גשם). אמר ליה: נחא לכו (נחז לכן) שיבא מטר בשבילנו וכוחותנו? אמרו ליה (לו): הן. אמר: רקיע רקיע כסי פניך כעננים! לא איכסי (לא התכסה הרקיע) אמר כעננה: כמה עזין פני רקיע שמתחצף ואינו נשמע, איכסי ואתא מיטרא (התכסה הרקיע כעננים ובא גשם). קצת ברומה לכן מסופר, לוי גזר תעניתא ולא אתא מיטרא (גזר תענית ולא בא גשם) אמר לפניו: רבוננו של עולם! עלית וישבת במרום ואין אתה מרחם על בניך. אתא מיטרא (בא גשם) אבל כעונש על דברים אלה שאמר כלשון חריפה ואיטלע (נעשה צולע), ומשום כך אמר ר' אלעזר: לעולם אל יטיח (יזרוק, יטיל) אדם דברים כלפי מעלה בלשון חריפה ואיטלע (נעשה צולע) ומנו (ומי הוא) — לוי. ושואלים: והא גרמא ליה נוכי זו שהטיח דברים גרמה לו? שענשה צולע? והא (והרי) המעשה היה שלוי אחוי קידה דרבי (הראה קידה שעושה כהן גדול לפני רבי) ומתוך המאמץ נקע רגל ואיטלע (ונעשה צולע) ומשיבים: הא והא גרמא ליה (וזה וזה גרמה לו) שכיון שלא נהג כראוי בדבריו, אירע לו שנפגע בשעת המאמץ. מסופר: ר' חייא בר לולייני שמעניהו להנך ענני דקאמרי: ניתו וניתבי מיא בעמון ומואב (שמע את העננים שאומרים זה לזה הבה נלך ונביא מים לעמון ומואב) כעבר הירדן. אמר לפניו: רבוננו של עולם! כשנתת תורה לעמך ישראל חזרת על כל אומות העולם שמא יקבלוה, ולא קיבלוה, ועכשיו אתה נותן להם מטר? שדו הקא (אם את המים, שדייה אדוכתייהו) (השליכו העננים את הגשם במקומם).

מסורת הש"ס

ח. ר' שבת קטקט, ב. נדרים נד, ב. ט. ר' מויק כח, א. י. (בטוי דומה) חגיגה ד, ב. יא. השוה ירושלמי ע"ז פ"ג ח"א. ב"ר פ"ב ג. שמו"ד פ"ב ג. תנחומא בראשית א. יב. (כל המעשה) ירושלמי תענית פ"ג ח"ד. יג. ר' ירושלמי תענית פ"ג ח"ג. יד. מגילה כב, ב. סוכה ג, א. ירושלמי סוכה פ"ה ח"ד. טו. מגילה שם. סוכה ג, א. ירושלמי ברכות פ"א ח"ה. שם סוכה פ"ה ח"ד. ב"ר פליטי יח.

טז. ע"ז ב, ב. מכילתא יתרו כ, ב. ספרי ברכה לג, ב. מדר"א פמ"א. שמו"ד פ"ה ט. איכ"ר פ"ג ג. איני פמג. תנחומא יתרו יד. שם שופטים ט. שם ברכה ד. פס"ר פכ"א. תרגום ירושלמי דברים לג, ב. ג. יז. ב"ב פ, ב. ב"ר פמ"א א. במד"ב פ"ג א. תנחומא לך לך ה. שוח"ט תהלים צ"ב. ילקוט נ"ד תנ"י.

גרסות

שקל ברא דתומא: אשכח ברא. ליביה וניס בכת"י: ליביה. דהוה יתיב עמי הקב"ה בכת"י: חזאי שכינה ובכאי קמיה. אצטער בהאי עלמא בכת"י: אדבר ואזיל בהאי דוחקא. דאפכיה לעלמא מרישא בכת"י: דאחריב לעלמא והדר איברייה. אפטר דמתילד בכת"י: אפטר דנמלת.

אמר לי בהאי — לא בעינא בכת"י: ואמרי קמיה: לעלמא דאתי מיטרא, אמר לי. תליסרי נהרותא — דמענגת בכת"י: תליסר נהרי דמשכי אפרסמא דמענגת.

מחיין בכת"י: טרק לי. גירי כך בכת"י: וכן בערוך: אגרי ד.

אמר ליה דניתי בכת"י: שלחו וקרו ליה, אמר להו ניתי.

איכסי ואתא ובכ"י: איכסי בעינא ואתא.

אמר לפניו רבוננו של עולם בכת"י: אמר להו.

ועכשיו — מטר בכת"י: ואתון שבקייתון ישראל ושדייתון בעמון ומואב.

לשון

אסקוטלא מקור המלה ביוונית skutalís (סקוטאליס), ובין משמעותיה — עצם שבאצבע, אצבע.

ציבורא לבייהו דאתי מיטרא (שמוא ישבור הציבור ליבם, ויבא גשם). בעון רחמי ולא אתי מיטרא (בבקשו רחמים ולא בא גשם). אמר ליה: נחא לכו (נחז לכן) שיבא מטר בשבילנו וכוחותנו? אמרו ליה (לו): הן. אמר: רקיע רקיע כסי פניך כעננים! לא איכסי (לא התכסה הרקיע) אמר כעננה: כמה עזין פני רקיע שמתחצף ואינו נשמע, איכסי ואתא מיטרא (התכסה הרקיע כעננים ובא גשם). קצת ברומה לכן מסופר, לוי גזר תעניתא ולא אתא מיטרא (גזר תענית ולא בא גשם) אמר לפניו: רבוננו של עולם! עלית וישבת במרום ואין אתה מרחם על בניך. אתא מיטרא (בא גשם) אבל כעונש על דברים אלה שאמר כלשון חריפה ואיטלע (נעשה צולע), ומשום כך אמר ר' אלעזר: לעולם אל יטיח (יזרוק, יטיל) אדם דברים כלפי מעלה בלשון חריפה ואיטלע (נעשה צולע) ומנו (ומי הוא) — לוי. ושואלים: והא גרמא ליה נוכי זו שהטיח דברים גרמה לו? שענשה צולע? והא (והרי) המעשה היה שלוי אחוי קידה דרבי (הראה קידה שעושה כהן גדול לפני רבי) ומתוך המאמץ נקע רגל ואיטלע (ונעשה צולע) ומשיבים: הא והא גרמא ליה (וזה וזה גרמה לו) שכיון שלא נהג כראוי בדבריו, אירע לו שנפגע בשעת המאמץ. מסופר: ר' חייא בר לולייני שמעניהו להנך ענני דקאמרי: ניתו וניתבי מיא בעמון ומואב (שמע את העננים שאומרים זה לזה הבה נלך ונביא מים לעמון ומואב) כעבר הירדן. אמר לפניו: רבוננו של עולם! כשנתת תורה לעמך ישראל חזרת על כל אומות העולם שמא יקבלוה, ולא קיבלוה, ועכשיו אתה נותן להם מטר? שדו הקא (אם את המים, שדייה אדוכתייהו) (השליכו העננים את הגשם במקומם).

וכיון שהזכר ר' חייא בר לולייני מביאים דבר תורה שאמר, דרש ר' חייא בר לולייני: מאי דכתיב (מהו שנאמר) "צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה" (תהלים צב, יג) אם נאמר תמר — למה נאמר ארז, ואם נאמר ארז — למה נאמר תמר? ומה נוסף על ידי הדימוי הכפול? והסביר: אילו נאמר תמר ולא נאמר ארז, הייתי אומר: מה תמר

קיוני

הוא של ר' אלמר / כבר כתבו הגאונים שדבר זה היה חלום שחלם ר' אלעזר בומן שימן מחמת חלשה, ולדעתם כיון שחלום הוא אין לוקח דברה בפרטי ביאורו. אבל הרשב"א האריך להסביר מהות חזון זה שעיקרו שהצדיקים מתיסרים בעולם הזה משום שהקב"ה יודע בהם שעניות דוחק יתנו להם טובה רחומית, וכי הדברים בן ר' אלעזר חקביה הם הסבר למעלת השבר החזוני על עניי העולם הזה. ואשר לשלשה עשר נהרות — כתבו שהם מכוונים כנגד י"ג מדות הרחמים (ור' גם במהרש"א). והיו שגיסו שנים עשר, המכוונים כנגד גבולי אלכסון וטבטי ישראל (אוצר הכבוד).

גירי כך / יש שפירש: וכי רצונך שאירה כך את חייצי? (רי"א) ומן הגאונים פירשו שהוא מתן שכר לעתיד לבוא. שיבואו גרים להסתופף בצלו. הא אנא הא בר ליואי / יש שפירשו כרשיי: שר' יהושע בן לוי גדול יותר. אכן, מן הירושלמי נראה שרצה לומר ששניהם שוים, אלא שאין אנשי המקום ראוים לברכה. ומשם משמע (ור' ברוסות) שבקשו שיבוא ר' יהושע בן לוי בכל זאת לשם. ופירשו שהשאלה "שיבוא מטר בשבילי" כותרתה שישכימו אנשי המקום שאין הם עצמם ראוים למטר, אלא שיבוא רק בזכותם של הצדיקים (ר' במהרש"א ועוד).

מסורת השי"ס

- א. בי"ב פ. ב. ור' תענית כ. א.
- ב. בי"ב פ. ב. ר"ה כג. א. סוכה לו. א. ור' ירושלמי כתובות פ"ז הי"ט. ובי"ב פט"ז ב. שמו"ר פליה א (בשנויים). ילקוט נ"ך תנ.
- ג. (הבטות) ברכות סג. א. יומא כג. א. בי"מ טו. א. סנהדרין פב. א.
- ד. (המעשה) ירושלמי תענית פ"ג הי"ג (בשנויים).
- ה. (הבטות) בי"מ פה. א.
- ו. ר' פסחים ק"ג. ב. ר"ה יז. א. יומא כג. א. פז. ב.
- ז. ירושלמי ברכות פ"ט הי"ב. שם תענית פ"א ה"ג. תוספתא תענית פ"א ד. ב"ר פ"י"ג יג (בשנויים).
- ח. ירושלמי שם. ושם. תוספתא שם. ב"ר שם. ור' ב"ר מל"ב יא. ילקוט התהלים ששג.

גרסות

חס וחלילה בכתי"י מלים אלה אינן.
 מגביהו במקבילה: מגביה.
 חופר למטה בכתי"י ובמקבילה: חופר.
 התחילו הצבור בכתי"י: בקשו כל השם.
 אבינו מלכנו אין בכתי"י: אבינו מלכנו טחטנו לפניו, אבינו מלכנו אין.
 וירדו גשמים בכתי"י: וענה.
 וחכמים אומרים בכתי"י ומקורות: ור' יהודה אומר.
 שלשה טפחים והתניא טפחים בכתי"י: והא תניא שלשה טפחים.

העולם

סדן ובתולת השקמה עץ השקמה (Ficus sycomorus) הוא מין קרוב לסאנה, ובזמן התענית היה גידולה נפוץ מאד סאנה. אף שפירות השקמה (גמנויים) נטבלים בדוחה, עיקר ערכה היה בהיותה מקור לקורות עץ ארוכות וחזקות. עץ השקמה קל ונקובני אך עמיד בפני רקבון. היו מניחים לעץ השקמה לגדול ולפתח קורות מרובות (בעיקר העניים) ואז קוצצו את העץ יריבולת השקמה"ה) גם זה היה מגדל אחר כל ענפים נוספים, ולאחר שגדלו כל צרכם היו חוזרים וקוצצים את העץ (ויסדן השקמה"ה).

הפקק את ענפי הגזן זומרים כל שעה, והעץ מצמיח ענפים חדשים. אולם יש להקפיד שלא לחתוך מתחת ל"פקקי" - מקום שם מעייים המקעים שמהם יתחדשו הענפים בשנה הבאה.

בדקלים משריש לתקל (שלא כמו לרוב העצים) אין פקעים המצויים בתוך העלים (או מענפים) הישנים, ולכן פגיעה בלבו ונכל שכן קצוץ הדקל באיזור יציאת העלים החדשים, גורמת למותו של הדקל שאינו יכול להתחדש עד.

בדן המחורשה ר' בעמי 112

טרוני"ק מן הצרפתית Ironc = נוע.

קולטור"א מן הצרפתית העתיקה coltre להב (של מחרשה).

אין גזעו מחליף שאם קוצצים אותו שוב אינו צומח, אף צדיק חס וחלילה אין גזעו מחליף שאם ארע לו אסון אינו מתגבר לכך נאמר ארז, שאף שנקצץ חוזר וצומח משורשיו. אילו נאמר ארז ולא נאמר תמר הייתי אומר: מה ארז אין עושה פירות מאכל אף צדיק חס וחלילה אין עושה פירות, לכך נאמר תמר ונאמר ארז. ותוהים: וארז האם גזעו מחליף? והתניא (והרי שנויה ברייתא): הלוקח (הקונה) אילן מחבירו לקוץ שקנה אילן על מנת לקצוץ את הקורה, ולא קנה את האילן כולו מגביהו את מקום החיתוך מן הקרקע טפח וקוצץ שמטפח זה יצמיח האילן מחדש, ואם קנה בסדן השקמה עץ שיקמה גדול לצורך זה מגביה שני טפחים, אם בבתולת השקמה, שהיא שקמה שעדיין לא נקצצה, מגביה שלשה טפחים. בקנים ובגפנים, שקנה את הקנים והמורות, חותך מן הפקק (פרק החבור התחתון) ולמעלה, אבל בדקלים ובארזים כאשר קונה את הקורות חופר גם למטה ומשריש (ומוציא את השרשים) לפי שאין גזעו מחליף. משמע שארזים אין גזעם מחליף! ומשיבים: הכא במאי עסקינן (כאן במה אנחנו עוסקים) בשאר מיני ארזים ואלה גזעם מחליף, כדברי רבה בר הונא שיש מינים רבים של עצים הקרויים ארזים, שאמר רבה בר הונא: עשרה מיני ארזים הם, שנאמר "אתן במדבר ארז שטה והדס ועץ שמן אשים כערבה ברוש שדהר ותאשור יחדו" (ישעיהו מא, יט) שדבעה עצים המנויים בפסוק זה כולם קרויים ארזים, והוסיפו עוד עליהם שלשה מינים אחרים.

א תנו רבנן: מעשה בר' אליעזר שגזר שלש עשרה תעניות על הצבור שהן מחזור שלם של תעניות על הגשם ולא ירדו גשמים, באחרונה בסוף תענית אחרונה התחילו הצבור לצאת מבית הכנסת. אמר להם: תקנתם קברים לעצמכם?! שהרי אם לא ירדו גשמים ימותו הכל כרעב. געו (הרימו קול) כל העם בכביה, וירדו גשמים. שוב מעשה בר' אליעזר שירד לפני התיבה בתענית, ואמר עשרים וארבע ברכות - ולא נענה. ירד ר' עקיבא אחריו ואמר כלשון זו: אבינו מלכנו אין לנו מלך אלא אתה. אבינו מלכנו למענך רחם עלינו. וירדו גשמים. הווי מרנני רבנן (היו מרננים חכמים) כיצד התלמיד, רבי עקיבא, נענה ואילו רבו ר' אליעזר אינו נענה, יצתה בת קול ואמרה: לא מפני שזה ר' עקיבא גדול מזה, אלא שזה ר' עקיבא מעביר על מידותיו (שהוא ותן וסלחן) ולכן הקדוש ברוך הוא מותר למענו על גזרהדין הקשה. מדה כנגד מדה, וזה ר' אליעזר אינו מעביר על מידותיו, ולכן תנו רבנן: עד מתי יהו הגשמים יורדין והצבור פוסקין מתעניתם על הגשם? אם ירדו כמלא ברוך המחרשה על המקום (מעוברת וחרושה) שלשה טפחים. תניא, ר' שמעון בן אלעזר אומר: אין לך טפח של מי גשם שבה מלמעלה, שאין תהום יוצא לקראתו שלשה טפחים. ומקשים: והא תניא (והרי שנויה ברייתא) אחרת שיוצא טפחים בלבד! ומתציים: לא קשיא (אין זה קשה): כאן - בקרקע עבודה שבה הגשם מחלחל יותר וכנגד טפח יוצא רק טפחים, וכאן בשאינה עבודה שאם ירד טפח מלמעלה הרי זה מפני גשם רב, וכאים שלשה מלמטה.

א תנו רבנן: מעשה בר' אליעזר שגזר שלש עשרה תעניות על הצבור שהן מחזור שלם של תעניות על הגשם ולא ירדו גשמים, באחרונה בסוף תענית אחרונה התחילו הצבור לצאת מבית הכנסת. אמר להם: תקנתם קברים לעצמכם?! שהרי אם לא ירדו גשמים ימותו הכל כרעב. געו (הרימו קול) כל העם בכביה, וירדו גשמים. שוב מעשה בר' אליעזר שירד לפני התיבה בתענית, ואמר עשרים וארבע ברכות - ולא נענה. ירד ר' עקיבא אחריו ואמר כלשון זו: אבינו מלכנו אין לנו מלך אלא אתה. אבינו מלכנו למענך רחם עלינו. וירדו גשמים. הווי מרנני רבנן (היו מרננים חכמים) כיצד התלמיד, רבי עקיבא, נענה ואילו רבו ר' אליעזר אינו נענה, יצתה בת קול ואמרה: לא מפני שזה ר' עקיבא גדול מזה, אלא שזה ר' עקיבא מעביר על מידותיו (שהוא ותן וסלחן) ולכן הקדוש ברוך הוא מותר למענו על גזרהדין הקשה. מדה כנגד מדה, וזה ר' אליעזר אינו מעביר על מידותיו, ולכן תנו רבנן: עד מתי יהו הגשמים יורדין והצבור פוסקין מתעניתם על הגשם? אם ירדו כמלא ברוך המחרשה על המקום (מעוברת וחרושה) שלשה טפחים. תניא, ר' שמעון בן אלעזר אומר: אין לך טפח של מי גשם שבה מלמעלה, שאין תהום יוצא לקראתו שלשה טפחים. ומקשים: והא תניא (והרי שנויה ברייתא) אחרת שיוצא טפחים בלבד! ומתציים: לא קשיא (אין זה קשה): כאן - בקרקע עבודה שבה הגשם מחלחל יותר וכנגד טפח יוצא רק טפחים, וכאן בשאינה עבודה שאם ירד טפח מלמעלה הרי זה מפני גשם רב, וכאים שלשה מלמטה.

ב תנו רבנן: עד מתי יהו הגשמים יורדין והצבור פוסקין מתעניתם על הגשם? אם ירדו כמלא ברוך המחרשה על המקום (מעוברת וחרושה) שלשה טפחים. תניא, ר' שמעון בן אלעזר אומר: אין לך טפח של מי גשם שבה מלמעלה, שאין תהום יוצא לקראתו שלשה טפחים. ומקשים: והא תניא (והרי שנויה ברייתא) אחרת שיוצא טפחים בלבד! ומתציים: לא קשיא (אין זה קשה): כאן - בקרקע עבודה שבה הגשם מחלחל יותר וכנגד טפח יוצא רק טפחים, וכאן בשאינה עבודה שאם ירד טפח מלמעלה הרי זה מפני גשם רב, וכאים שלשה מלמטה.

עיונים

אין גזעו מחליף וכו' / רשי' כאן מפרש שאין גזעו מחליף - שאין לו תחיה אחר מותו, ושאינו עושה פירות - שאין לו שרר על מעשיו. והרש"ם (ב"ב פ. ב) פירש שאין גזעו מחליף - שאם מתמוטט שוב אין לו תקומה. והרי"א פירש: שאין גזעו מחליף - שאינו מעמיד בן כמותו, ושאינו עושה פירות - שאין דברי תורתו מתפשטים ונלמדים. שזה מעביר על מדותיו / וכבר אמרו חז"ל (ר"ה יז, א) שהמעביר על מדותיו מוחלים לו כל פשעיו, מדה כנגד מדה: כשם שהוא אינו מקפיד על חטא שחטאו כנגדו, אף משמים אין מקפידים כנגדו. וברוך שונה מסופר בירושלמי שהמשיל להם ר' עקיבא משל למלך שהיו לו שתי בנות, חצופה וכשרה, שכיון שאיט רוצה בחצופה - נענה מיד לבקשתה, ואילו בקשרה של הכשרה הוא רוצה וממתין לה שתבקש ממנו הרכבה.

ברך המחרשה / בעיקר מסכימים כמעט כל המפרשים שענינו - החריץ שעושה המחרשה באדמה, אלא שנחלקו בפרטים, כגון דעת האומר שברך הוא לשון בריכה - המים המצטברים בתוך החריץ (ריב"ן) או שברך המחרשה היא להב המחרשה. ואילו הרי"ח מפרש - כעומק החפירה של את באדמה.

אין גזעו מחליף - אם נפסק, אף צדיק - אין לו זכר, לדיק אין גזעו מחליף - אינו נחמית הממים. צדיק אינו עושה פירות - אין לו שרר לעמיל. בתולת השקמה - נטועה שלא נקצצה מעולם. סדן - שכנר הזקין, *טרוני"ק בלעז, שנקצץ ומוזר ומתעבה. והוא מלשון: סדנא כסדניה ימינ (פסחים כח, א). שני טפחים - שכנר גזעו מחליף. מן הפקק - קשר המחמון. מיני ארזים - שנאמר "אתן במדבר ארז שטה והדס" וגו' - וזכיר להו חלה, וכראש השנה (כג, א) מפרש: הוסיפו עליהם אלונים אלמונים אלמונים. מעשה ברבי אליעזר בן הורקנוס - שלש עשרה תעניות שהטענו והלכו עד שגמרו שלש עשרה, כדמין (לעיל יב, ג): עזרו אלו ולא נענו כו'. התחילו הצבור לצאת - מניח הכנסת. קברים תקנתם - נחמיה; אין לכם אלא לכו קברו עלמכם מפני הרעב. געו = נעקו, כמו "אם יגעה שור על גלגלו" (איוב ו) "הלון וגעו" (שמואל א, ו).

ויהיו הצבור פוסקין מתעניתם - דמין (שס): עזרו אלו ולא נענו בית דין גזרין עוד כו', אכל נענו - שזו אין צריכין להתענות. והני מילי - זכור, אכל יחיד שהיה מתענה על החולה ונמרפא, או על זרה ועזרה - הרי מתענה ומשלים, כדאמין (לעיל י, ג). כך שמעתי. כמלא ברוך המחרשה - אם טשטשו הגשמים נעומק הקרקע כשיעור שורת מענית המחרשה. הוא הכלי שחורשין בו, ומצריכין אותו סמוך לקרקע כשחורשין בו, כלומר, מילא התלם שיראו המים בתלם מחרשתו, שקורין *קולטור"א. בחרבה - קרקע ינישה טפח, כיון דחריבה היא, ונכנסו זה הגשמים טפח - ודאי רוב גשמים ירדו. בעבודה גשמים הרבה - שלשה טפחים, דאפילו נגשמים מועטין נכנסין זה נטפח או נטפחים. אין לך כל טפח - כשנכנסו הגשמים נעומק הקרקע טפח - תהום עולה ומתגבר שלשה טפחים. ואף על גז דקוממא דארעא אלפא גרמתי בפרק "החליל" (סוכה נג, ג) אפילו הכי רטינותא מהניא.

והתניא - תהום יואל לקראתו שני טפחים, הא דקתני טפחים ותו לא בעבודה - דאף על גז דנכנסו טפח נקרקע פורתא הוא דנחית, ואהכי לא נפיק נהו לקנליה שלשה טפחים, אלא פורתא, טפחים. בשאינה עבודה - וכי נכנסו זה טפח טפי הוא דנחית, ונפיק תהום לקניליה שלשה טפחים.

אין גזעו מחליף - אם נפסק, אף צדיק - אין לו זכר, לדיק אין גזעו מחליף - אינו נחמית הממים. צדיק אינו עושה פירות - אין לו שרר לעמיל. בתולת השקמה - נטועה שלא נקצצה מעולם. סדן - שכנר הזקין, *טרוני"ק בלעז, שנקצץ ומוזר ומתעבה. והוא מלשון: סדנא כסדניה ימינ (פסחים כח, א). שני טפחים - שכנר גזעו מחליף. מן הפקק - קשר המחמון. מיני ארזים - שנאמר "אתן במדבר ארז שטה והדס" וגו' - וזכיר להו חלה, וכראש השנה (כג, א) מפרש: הוסיפו עליהם אלונים אלמונים אלמונים. מעשה ברבי אליעזר בן הורקנוס - שלש עשרה תעניות שהטענו והלכו עד שגמרו שלש עשרה, כדמין (לעיל יב, ג): עזרו אלו ולא נענו כו'. התחילו הצבור לצאת - מניח הכנסת. קברים תקנתם - נחמיה; אין לכם אלא לכו קברו עלמכם מפני הרעב. געו = נעקו, כמו "אם יגעה שור על גלגלו" (איוב ו) "הלון וגעו" (שמואל א, ו).

ויהיו הצבור פוסקין מתעניתם - דמין (שס): עזרו אלו ולא נענו בית דין גזרין עוד כו', אכל נענו - שזו אין צריכין להתענות. והני מילי - זכור, אכל יחיד שהיה מתענה על החולה ונמרפא, או על זרה ועזרה - הרי מתענה ומשלים, כדאמין (לעיל י, ג). כך שמעתי. כמלא ברוך המחרשה - אם טשטשו הגשמים נעומק הקרקע כשיעור שורת מענית המחרשה. הוא הכלי שחורשין בו, ומצריכין אותו סמוך לקרקע כשחורשין בו, כלומר, מילא התלם שיראו המים בתלם מחרשתו, שקורין *קולטור"א. בחרבה - קרקע ינישה טפח, כיון דחריבה היא, ונכנסו זה הגשמים טפח - ודאי רוב גשמים ירדו. בעבודה גשמים הרבה - שלשה טפחים, דאפילו נגשמים מועטין נכנסין זה נטפח או נטפחים. אין לך כל טפח - כשנכנסו הגשמים נעומק הקרקע טפח - תהום עולה ומתגבר שלשה טפחים. ואף על גז דקוממא דארעא אלפא גרמתי בפרק "החליל" (סוכה נג, ג) אפילו הכי רטינותא מהניא. והתניא - תהום יואל לקראתו שני טפחים, הא דקתני טפחים ותו לא בעבודה - דאף על גז דנכנסו טפח נקרקע פורתא הוא דנחית, ואהכי לא נפיק נהו לקנליה שלשה טפחים, אלא פורתא, טפחים. בשאינה עבודה - וכי נכנסו זה טפח טפי הוא דנחית, ונפיק תהום לקניליה שלשה טפחים.

אורח ההלכה

הלוקח אילן לקוץ / הקונה אילן מחברו על מנת לקצוץ, בוית מניח שתי גרוניות, ובתולת השקמה שלשה טפחים מן הגזע, ובסדן השקמה שני טפחים, ובשאר אילנות טפח אחד. בקנים ובגפנים - קוצץ מן הפקק ולמעלה. ובדקלים וארזים חופר ומשריש. (שורע ח"מ רטו, יד)